

S-Ö VASASTADEN 1974

SYDÖSTRA VASASTADEN

BYGGNAD SINVENTERING 1974
STOCKHOLMS STADSMUSEUM

OMSLAG

Framsida: Apelträdet 6, 5 och 4 - fasader mot Sveavägen.
Nybyggnadsritningar 1886, 1886 resp 1904.

Baksida: Spårvagnen 3 - fasad mot Birger Jarlsgatan.
Nybyggnadsritning 1904.

Flygfoto å omstående sida: Det inventerade området i ungefärlig skala
1:5000. Rikets allmänna kartverk år 1972. Godkänd för reproduktion
och spridning av Statens Lantmäteriverk 1975-08-05.

SYDÖSTRA VASASTADEN

Byggnadsinventering 1974

Historik och byggnadshistoriskt register

Inventeringsarbetet i fält och arkiv är utfört av FK Kerstin Mandén-Örn, FK Mats Persson, FK Eva Sjöberg och FK Britt Wisth samt fotograferna Stefan Hasselberg och Ingvar Lundkvist. I redigeringsarbete och layout har även deltagit Kerstin Holmberg, samtliga vid stadsmuseets byggnadshistoriska sektion.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	7
Historik	9
Karta över byggnadsår	21
Litteratur- och källförteckning	22
Ordförklaringar	23
Register över byggnaderna, kvartersvis i bokstavsordning Kvartersplanerna i texten är i skala 1:2000	25
Karta över det inventerade området	

Stockholms stadsmuseum har på fastighetsnämndens uppdrag under 1974 genomfört en byggnadshistorisk inventering i sydöstra Vasastaden närmast med anledning av planerat områdesplanearbete inom Norra Realområdet. Då gränserna för den kommande områdesplanen ännu ej är fastställda kan de komma att få en något skiljaktig avgränsning än det här redovisade inventerade området. Föreliggande arbete redovisar i sammandrag byggnadsdata och beskrivning för varje fastighet inom området och är uppställd efter kvartersbeteckningar i bokstavsordning. Ett mer utförligt material i blankettform förvaras i stadsmuseet. Inventeringskatalogen inleds med en stadsbyggnadshistorisk och bebyggelsehistorisk översikt.

Ett syfte med inventeringen är att öka vår kunskap om bebyggelsen inom området inför planeringen av dess framtid och att dokumentera bebyggelsens utformning vid den aktuella tidpunkten. En kulturhistorisk värdering av bebyggelsen har genomförts. Denna avses att ligga till grund för ett byggnadsvårdsprogram för området vilket kommer att upprättas i samband med områdesplanearbetet. Värderingen kommer att offentliggöras i samband med områdesplanens framläggande.

Stockholm i oktober 1975

Björn Hallerdt

Marianne Råberg

HISTORIK

Stadsplaner

Det inventerade området begränsas av gatorna Tegnérgatan, Sveavägen, Odengatan och Birger Jarlsgatan samt inbegriper kvarteren Borgarskolan och Träskfloden öster om Birger Jarlsgatan. Sedan 1906 hör området till Adolf Fredriks, Johannes, Engelbrekts och Gustav Vasa församlingar.

Grunden till malmarnas stadsplanestructur skapades genom gaturegleringarna på 1630-40-talen. Brunkebergsåsen delade Norrmalm i två separata gatusystem. Åsen har under tidernas lopp nedschaktats men har kvar sin ursprungliga höjd vid Johannes kyrka.

Luntmakargatan söderut, t h kv Palmträdet

Norrmalm begränsades under lång tid i öster av en vattenfåra, Rännilen, som ledde från Brunnsviken via Träsket vid nuvarande Jarlaplan till Nybroviken. Utmed Rännilen var vegetationen rik. Förslag lades fram bl a på 1680-talet för att göra Rännilen farbar men de genomfördes ej.

Det äldsta gatusystemet sträckte sig inte så långt norrut som till det här aktuella området. Den rätlinjiga utstakningen av området började troligen under 1600-talets senare hälft och var helt klar först i början av 1900-talet.

Områdets östra del har på Tillaeus karta från 1733 raka gator och regelbundna kvarter vilket inte var genomfört i verkligheten. Kartan var delvis en regleringsplan. Enligt kartor från 1800-talets början är ännu östra delen av området oreglerad.

På Tillaeus karta sträcker sig Träsket från Surbrunnsgatan till nuvarande Eriksbergsplan. Vid 1800-talets mitt kallades området Träskängen och användes som avstjälpningsplats för sopor. På 1890-talet började en snabbare uppgrundning och vid sekelskiftet var sjön helt borta.

En vinterväg är utmärkt på Tillaeus karta. Det var vintertid en förbindelseled på Träskets is mellan Roslagstullsgatan (nuvarande Roslagsgatan) och Regeringsgatan. Man slapp de besvärliga Brunkebergsbackarna på så sätt. Vintervägen levde kvar som kvartersnamn till 1800-talets slut.

Petrus Tillaeus karta, 1733. Detalj. Inventeringsområdet markerat.

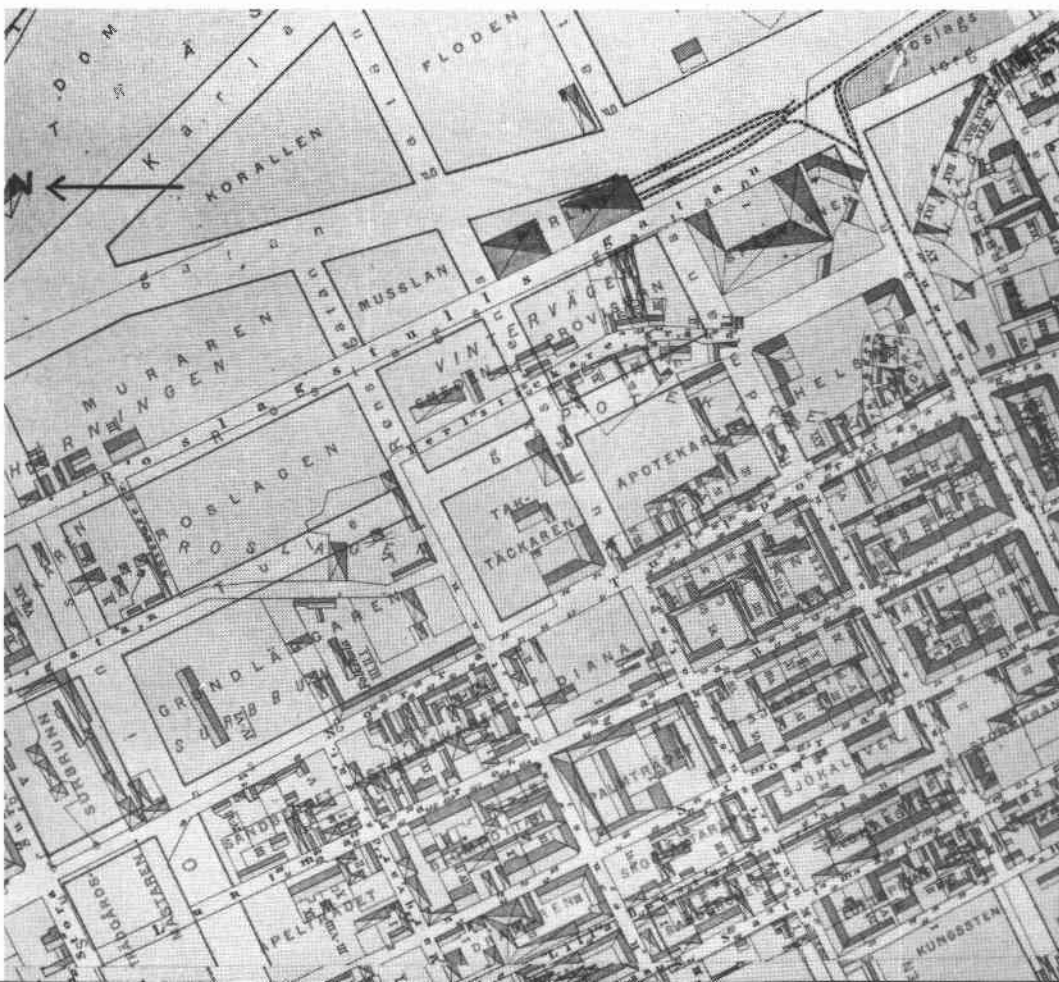

På Träsktorget strax utanför området (efter 1865 Roslagstorg) stod stadens straffredskap och Kopparmatte under 1800-talets förra hälft. Under senare delen av 1800-talet ägde höhandel rum på torget. Fram till sekelskiftet förpestades luften i trakten av avstjälpningsplatsen. Först på 1910- och 20-talen reglerades området och bebyggdes (Eriksbergsområdet).

Fram till 1800-talets slut var trakten kring Träsket ett slumområde med kåkbebyggelse och mycket fattig befolkning.

En rad gator och gränder har funnits som försvunnit vid 1880-talets exploatering. Bland dessa kan nämnas (se Lundgrens karta) Nya vägen som gick genom kvarteret Hälsan så sent som 1885, Snickargränd genom nuvarande kvarteret Roslagen och Pärlstickargränd från Rådmansgatan genom nuvarande kvarteren Provisorn och Smeden till Rehnsgatan. Pärlstickargränd fanns kvar vid sekelskiftet som en pittoresk ålderdomlig rest från ett oreglerat Stockholm. Även gatunamn har förändrats, t ex Tegnérgatan hette före 1885 års namnändring Trebackarlånggatan och Döbelnsgatan hette Tullportsgatan.

Lundgrens karta över Stockholm 1885. Detalj.

Pärilstickargränd, foto 1900

På äldre kartor före sekelskiftet ser man många gröna områden i de norra och östra kvarteren speciellt i kv Grundläggaren där stadens trädgård, f d Warbergska, f d Gyllenborgska malmgården, låg fram till 1890-talet. Rektorn vid Norra Real klagade över gödselstanken från trädgården. Foto omkring 1890.

Stora Badstugatan norrut från Tegnérsgatan. T h kv Flygaren 15 och 16, Sveavägen 74 och 76. Foto 1900-talets början.

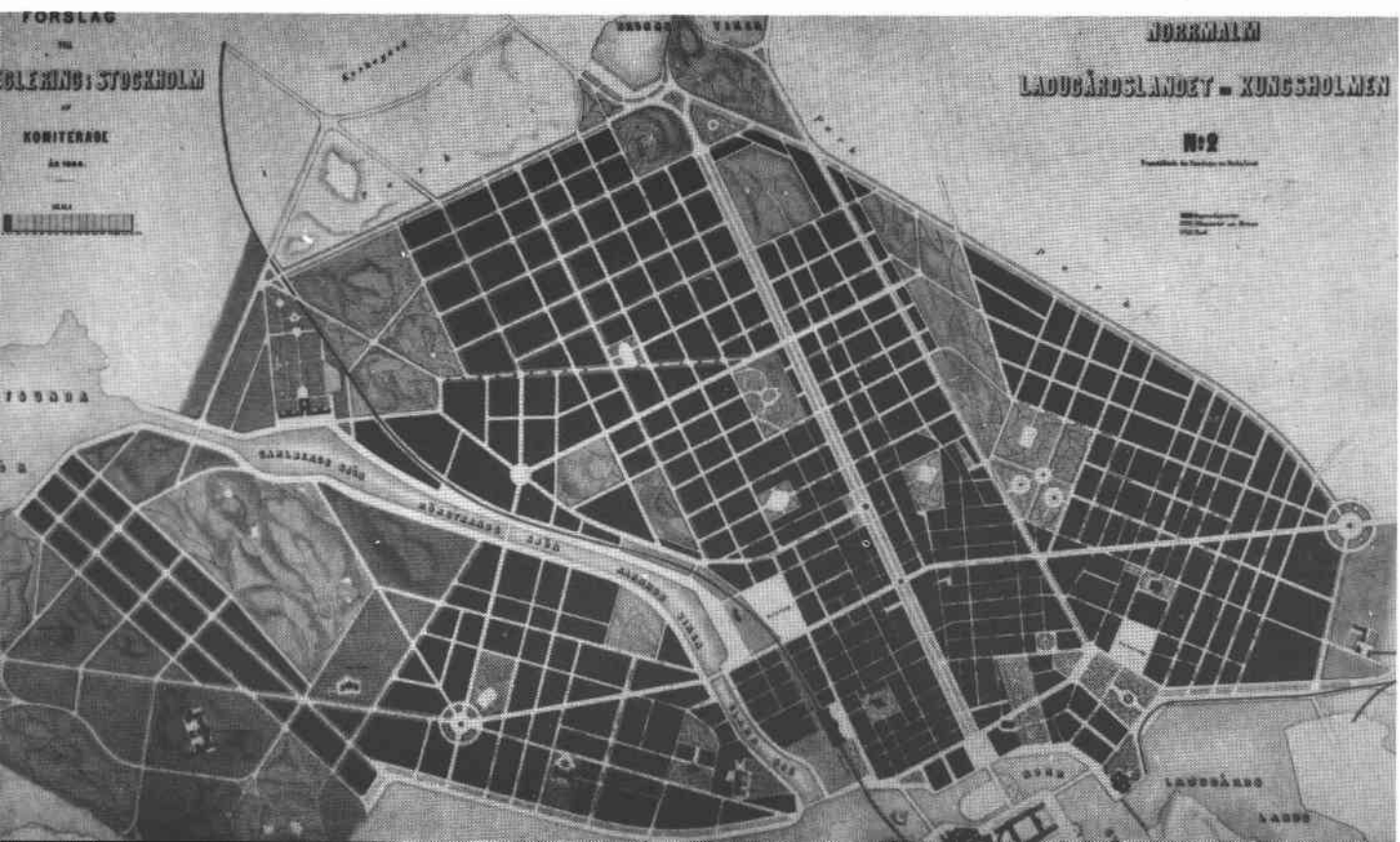
Stora Badstugatan norrut vid korsningen av Odengatan. Foto 1903

Albert Lindhagens stadsplaneförslag 1866 fick viss betydelse för området främst genom att Birger Jarlsgatan lades ut som en rak bred gata och Tegnérgatan drogs fram. Odengatan planlades som en bred östvästlig led. En stadsplan för Norrmalm som till stor del bygger på Lindhagens plan fastställdes 1879. Detta påverkade utbyggandet och nyexploateringen på denna del av Norrmalm, eftersom man då visste vilka gator som planerats som huvudstråk. Tomtexploatörer kunde alltså lockas av vissa fördelaktiga huslägen.

Planerna på en bred aveny från Gustav Adolfs torg till Brunnsviken (Slottet - Haga) fanns redan på 1600-talet. Denna idé togs åter upp i Lindhagens stadsplaneförslag 1866. I detta föreslogs en 70 m bred aveny. Bredden minskades i den fastställda stadsplanen 1879 till 48 m och den sträckte sig söderut ned till Kammakargatan. 1897 bestämdes att Sveavägen skulle dragas ned till nuvarande Kungsgatan. En minskning av bredden till nuvarande 32 m fastställdes 1912 resp 1915. Dagens Sveavägen skapades 1910-1920 av Stora och Lilla Badstugatan och av de mellanliggande kvarteren. Stora Badstugatan hade tidigare utgjort den viktiga infartsvägen för upplandsbönderna till marknadsplatsen Hötorget. Invid gatan fanns särskilda gårdar där bönderna inkvarterades s k bondkvarter. Nivåskillnaderna var stora. I trakten av Hötorget låg Badstugatan över det nuvarande gatuplanet, men längre norrut var gatan lägre än nu. När gatunivån höjdes fick en del hus ändrade proportioner t ex i kv Blompottan. Odengatan leddes över Stora Badstugatan på en viadukt.

Förslag till gatureglering 1866. Detalj.

Bebyggelse

I området träffar man idag endast på ett hus med rester från en 1700-talsbyggnad, kvarteret Sjöraen 18 hörnet av Luntmakargatan - Kungstensgatan. Från 1800-talets början finns ingen byggnad bevarad, från 1850- och 60-talen enstaka hus.

Stockholms Nya Spårvägsaktiebolag bildades 1876. Staden hade en snabb tillväxt och behov fanns av hästspårvagnar. Mellan åren 1850-70 ökade nämligen befolkningen från 93 000 till 136 000 invånare. De första byggnaderna (nu rivna) i nuvarande kvarteret Spårvagnen uppfördes 1878. Därefter byggdes ytterligare (nu rivna) stall och vagnshus. Då spårvägsnätet elektrifierades uppfördes en vagnhall i kvarteret Provisorn och därefter de nu kvarvarande vagnhallarna i kvarteret Spårvagnen. Spårvägsbolagets palats med kontor, bostäder, sadelmakeri och verkstad byggdes 1885-87. Arkitekt till samtliga spårvägsbyggnader var A E Melander. Palatset pryddes till 1891 av två hästgrupper i gips. Vagnhallen i kvarteret Provisorn revs för den nya Immanuelskyrkan. De kvarvarande hallarna i kvarteret Spårvagnen har en oviss framtid.

I början av 1880-talet nådde byggnadsverksamheten sin kulmen. Den enorma folkökningen i Stockholm krävde stor nyexploatering och sedan Nedre Norrmalm fyllt sin tomtareal sökte man sig ut över Johannes och Adolf Fredriks församlingar. Många fastigheter uppfördes inom detta område särskilt i södra delen i kvarteren Flygaren, Jägaren och Hälsan utmed Tegnérgatan, som i Lindhagens stadsplan lagts ut som huvudgata framdragen till Birger Jarlsgatan. Husen vid Tegnérgatan med sina ursprungliga kraftigt artikulerade putsfasader skiljer sig påtagligt från de

Spårvagnsstallarna, t v kv Spårvagnen, t h kv Provisorn, foto 1928.

anspråkslösare 80-talshusen utmed Luntmakargatan i kvarteret Sjö-katten. Inom området för övrigt finns punktvis bevarade hus från 1880-talet. I kvarteret Apelträdet ägdes nästan alla fastigheter av byggmästare G Sällström, som lät uppföra hus i egen regi troligen efter egna ritningar, bl a två hus med tegelfasader utmed Sveavägen. Sällström var byggmästare då Operan byggdes och porten på Apelträdet 3 och sandstenen i bottenvåningen på Apelträdet 4 anses komma från gamla Operahuset. I kvarteret Apelträdet 3 och 4 låg Sveabadet med en ännu bevarad simhall under gården.

I kvarteret Hälsan uppfördes Immanuelskyrkan för Missionsförbundet. Arkitekt var G Sjöberg som på 1860-talet ritat Blasieholmskyrkan. Han hade här engelska förebilder, t ex Tabernacle i London från omkring 1860. Ljust predikorum, orgel och predikstol över altaret utmärker predikolokalen. Kyrkan invigdes 1886. Mycket folk drogs till kyrkan tack vare den kände predikanten Paul Waldenström. Hälsovårdsnämnden tillät endast 1 200 sittplatser för att tillräcklig luftväxling skulle kunna äga rum. Det ansåg församlingen för litet och fick dispens för 2 500 sittplatser. Trots flera ombyggnader har den nu övergivna kyrkan kvar mycket av sin ursprungliga karaktär. Den var en av den svenska frikyrkorörelsens huvudkyrkor.

Immanuelskyrkan 1900-talets början.

L M Ericssons företag startade 1876 och efter några år nere vid Biblioteksgatan flyttade verksamheten 1884 till det nyuppförda huset vid Tulegatan - Rådmanngatan i kvarteret Hälsan (nu lokaler för Energiverket). Då fanns 38 arbetare, 19 lärlingar, 2 elever och 1 bokhållare. 1895 köpte företaget tomten i kvarteret Taktäckaren och hade efter några år övertagit hela kvarteret.

Johan Laurentz var arkitekt till de äldsta byggnaderna från 1897. I ett av husen inrymdes tidigare L M Ericssons minnesrum med en helt bevarad inredning, som nu är inrymd i Telemuseum vid Tekniska museet. I de av L M Ericsson övergivna lokalerna fanns 1974-90 olika firmor.

År 1876 startade Stockholms realläroverk och hade då lokaler i nuvarande Stadsmuseet. 1890 kunde man flytta in i det nyuppförda Norra Realläroverket, byggt efter samma ritningar som Södra Latin. Arkitekt var P E Werming, som då var stadsbyggmästare i Stockholm. Av många ansågs läroverket ligga för avlägset. Utkantskaraktären var uppenbar genom de illa underhållna gatorna, den ej färdigbyggda Odengatan och den myckna kåkbebyggelsen. Den illaluktande Träskängen som använts som avstjälplingsplats utnyttjades delvis som tobaksplantage.

Genom Brunkebergsverket började Elverket 1892 en blygsam framställning av elektricitet för Norrmalm. Understationerna blev många: Thulestationen 1902-04, Kronobergsstationen, Värtastationen och Katarinastationen. Samtliga med Ferdinand Boberg som arkitekt. Portalen på Brunkebergsverkets hus vid Regeringsgatan i kvarteret Hästen flyttades 1960 till Thulestationen i kvarteret Apotekaren.

Eriksbergssområdet omkring 1900, t v Norra Realläroverket.

Vid sekelskiftet uppfördes fastigheter i kvarteren Hälsokällan, Palmträdet och Sandberget. Utmed Sveavägen och Odengatan ritades husen av arkitekten G Clason och arkitektfirman Dorph & Höög. Dessa hus skiljer sig från de enklare hus som Dorph & Höög ritade i Birka-staden.

Kvarteren Muraren, Smeden och Sjölejonet har till största delen bebyggelse från 1910-talet. Kvarteret Murarens förnämligare läge har fått arkitekterna Höög & Morssing och Hagström & Ekman att rita påkostade, gedigna interiörer. Cyrillus Johansson har ritat ett hus i hörnet av Luntmakargatan - Rehmsgatan i nationalromantisk anda.

Hus från 1920-talet finns i kvarteren Smeden, Sjöraån och Sjölejonet. I kvarteret Smeden vid Rehmsgatan finns två välutformade hus ritade av Carl Åkerblad.

Dominerande från 1930 är kvarteret Sjöskattens fasad mot Sveavägen (Påhlmans Handelsinstitut). Dessa byggnader kan ställas som kontrast mot det samtidigt byggda kvarteret Roslagen 3, ett hus med interiörer i klassicerande 20-talsstil. 1931 invigdes Borgarskolan i utkanten av Eriksbergsområdet. Arkitekt var Knut Nordenskjöld. Huset är helt präglad av 20-talsklassicismen. Anmärkningsvärt är att den tidigare nämnda byggmästare G Sällström så sent som 1930 ritat ett hus i kvarteret Stolmakaren.

Sedan 30-talet har enstaka nybyggnader ägt rum. Under 70-talet har en av vagnhallarna i kvarteret Provisorn rivits för den nya Immanuelskyrkan.

Plaskdamm vid Borgarskolan, foto 1930-talet.

Befolkning

Vilka som bodde i de nybyggda husen på 1880-talet framgår av t ex adresskalendern 1890.

Kvarteret Jägaren 18, hörnet Tegnérsgatan - Luntmakargatan. Huset uppfördes 1888 och ägdes av grosshandlare Levin. I adresskalendern upptagna hyresgäster: änkefru, komminister, bokhållare, handelsidkarska, grosshandlare, handlande, handlande, bokhållare. I huset fanns 2 st 3 rum och kök och 8 st 5 rum och kök.

Kvarteret Sjökatan, Luntmakargatan 71. Huset uppfördes 1883 och ägdes av husägare J Pettersson. I adresskalendern upptagna hyresgäster: målarmästare, bokhållare och handlande. I gathuset fanns 1-3 rum och kök och i gårdshuset 1 rum och kök.

I de ännu ej nyexploaterade områdena med äldre bebyggelse bodde under 1800-talets andra hälft bl a snickare, handlande, åkare, änkor och arbetskarlar m fl.

Utmed nuvarande Sveavägen bodde till största delen handelsidkare och hantverkare i de äldre husen.

Av detta framgår att i de nya husen bodde en blandad medelklassbefolkning med enstaka inslag av överklass. Adresskalendrarna ger dock inte helt fullständiga uppgifter om de boende.

Tegnérsgatan österut, foto 1901.

Utmärkande för området idag är den höga exploateringen och avsaknaden av parkmark eller planterade gårdar förutom planteringen vid Borgarskolan. Området är ett bostadsområde med få kontor och med industrierna och hantverksverksamheten samlade till några kvarter.

Oklarheter i samband med den planerade Rådmanleden som fanns med i 1960 års trafikledsplan har medfört viss yttre förslumning.

P g a det byggnadsförbud som rått har få genomgripande ombyggnader av den äldre bebyggelsen ägt rum. Husen har därför i stort sett kvar sin ursprungliga karaktär.

Trots detta ger området ett oroligt och sönderhackat intryck t ex genom gatuindragningar vid Luntmakargatan.

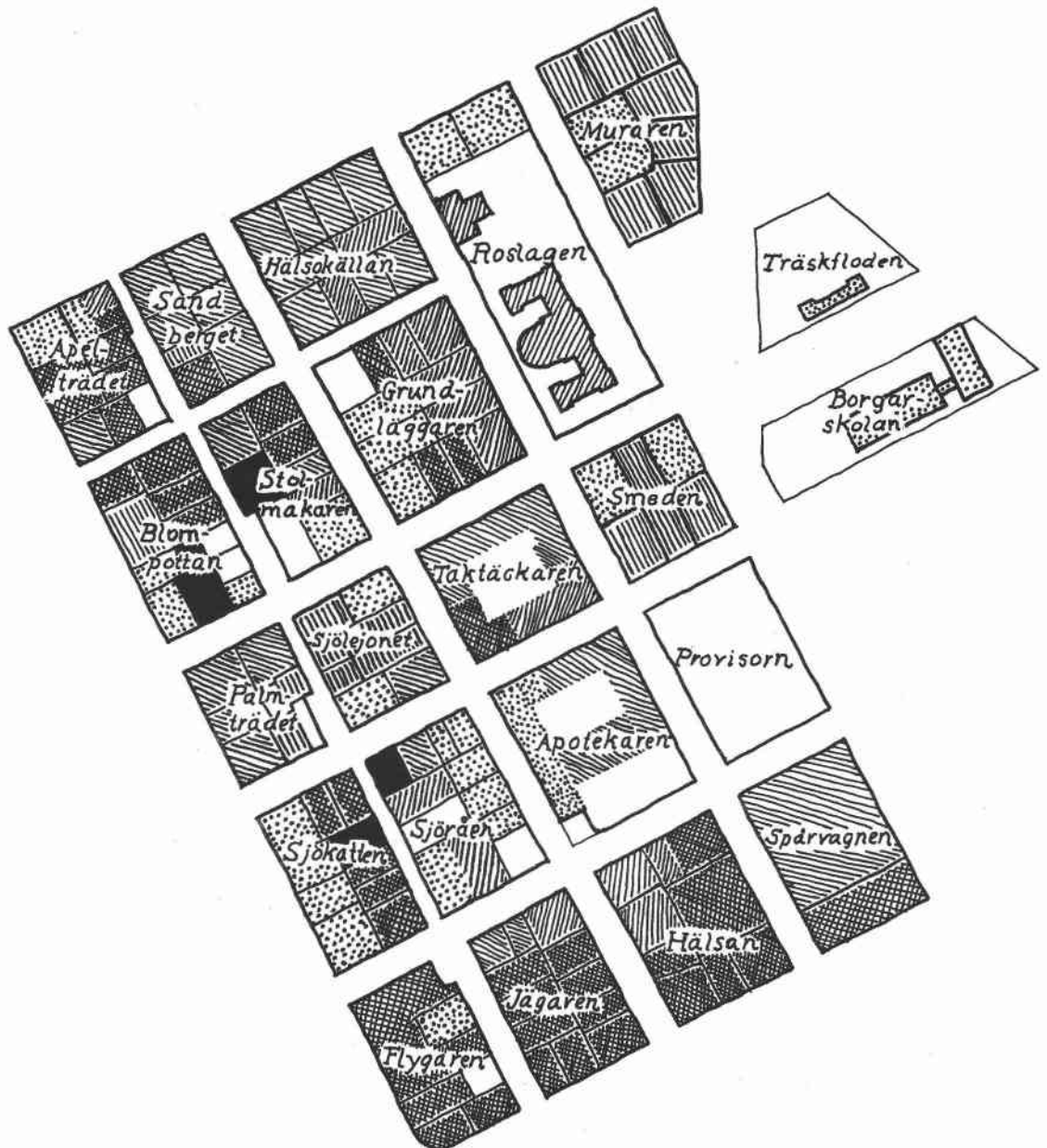
Kerstin Mandén-Örn

Utsikt från Observatoriekullen

Sydöstra Vasastaden

Karta över byggnadsår

Årtalen avser gathusens slutbesiktningsår.

	Bevarade byggnader helt eller delvis uppförda före 1880
	Byggnader uppförda 1880 - 1889
	" " 1890 - 1899
	" " 1900 - 1909
	" " 1910 - 1919
	" " 1920 - 1939

LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING

Adresskalendern år 1870 - 1930

Ek, G-F, Stockholms gatuskyltar berättar, Stockholm 1933.

Engelbrekts församling 25 år, Stockholm 1931,

Johansson, H, Telefonaktiebolaget L M Ericsson, Stockholm 1953.

Lindahl, G, Högkyrkligt, lågkyrkligt, frikyrkligt i svensk arkitektur
1800 - 1950, Malung 1955.

Lindskog, C, Clas på hörnet, Stockholm 1932.

Paulsson, Th, Den glömda staden, Stockholm 1959.

Selling, G, Esplanadsystemet och Albert Lindhagen, Stadsplanering i
Stockholm 1857 - 1877, Stockholm 1970.

Stockholms Spårvägar 1877 - 1927, Stockholm 1927.

Stockholms Spårvägsbolag 70 år, Stockholm 1946.

Svedelius, C, Norra Real 1876 - 1926, Stockholm 1927.

Tjerneld, S, Stockholmsliv I, Stockholm 1951.

Otryckta källor

Byggnadsnämndens arkiv, Stockholm

Stockholms stadsarkiv

Stockholms stadsmuseums arkiv

Äldre fotografier är samtliga från Stockholms stadsmuseums arkiv.

FÖRKLARINGAR TILL BEGREPP ANVÄNDA I TEXTEN

Besökt(a) lägenhet(er) - vanligen besöks endast en lägenhet i varje hus.

Byggherre - den som i byggnadslovshandlingarna står som ägare till huset (sökande).

Byggnadsår 1887-90 - det första årtalet anger byggnadslovsdatum, det andra slutbesiktning eller ansökan om sådan (då bevis saknas).

Port - husets entrédörr.

Körport - entré med möjlighet att köra med vagn eller bil in på gården.

Entré - avser olika former av entréer, ibland med flera rum eller med liten trappa och ett övre plan. Omfattar vanligen ej bottenvåningens vilplan.

Trapphus - omfattar trapploppet och vilplanen.

Ursprunglig inredning i lägenhet - avser den fasta inredningen såsom skänkskåp, dörrfoder, dörrar (fyllningsdörrar och släta dörrar), fönsternickerier, paneler, golv, kakelugnar (runda, flata, skänk-, kolonn-) och taklister (profilerade, ornamenterade eller med konsoler).

Paneler:	fotlist	ca 10 cm hög
	hög fotlist	ca 25 cm hög
	sockelpanel	30-50 cm hög
	bröstpanel	ca 1 m hög (fönsterbröstningens höjd)
	hög panel	ca 1,5 m

Gård: underbyggd - gårdsytan använd till en utvidgad källare med gårdens höjd högst 1 m över omgivande gata; överbyggd - fastighetens bottenvåning utvidgad in på gården med bjälklaget högre än 1 m över omgivande gata.

